

Ψυχόξυλα

Τα τοτέμ του ταρσανά

*Σαν ξεριζώνονται οι ψυχές γυρνούν ανάμεσά μας,
ψάχνουν θεούς ή ποιητές για να τις ενσαρκώσουν.*

Κάθε καλοκαίρι της τελευταίας δεκαετίας, πριν την επιστροφή μου στη Σύμη για τις διακοπές του Αυγούστου, με τρώει η αγωνία αν ο φίλος μου ο Βασίλης, ο караβομαραγκός, θα έχει χρόνο και διάθεση να με βοηθήσει να πραγματοποιήσω τα εικαστικά όνειρά μου. Η αλήθεια είναι ότι παρά τη γκρίνια του πάντα, όταν τον καλέσω, στέκεται πολύτιμος αρωγός μου. Πότε κατασκευάζει τους μικρούς αργαλειούς της Αριάδνης μου, πότε κόβει στραβόξυλα πάνω σε σχέδιά μου για τα αποδημητικά πουλιά του πόθου και του νόστου, πότε καίει και τρίβει κομμάτια ξύλων που σαπίζουν εδώ κι εκεί στον Ταρσανά. Άλλα, για να συμπεριληφθούν στις συλλογές μου, όπως κουπιά, τιμόνια και λαγουδέρες και άλλα γιατί με έχει προκαλέσει η φόρμα τους ή το είδος του ξύλου ή τα μεταλλικά στελέχη που η σκουριά τους τα έχει συσσωματώσει με τους ξύλινους ξενιστές τους και δεν είναι δυνατόν να αποσπαστούν χωρίς να τους διαλύσουν. Ο Βασίλης αφαιρεί τα σαθρά τους μέρη, τα καθαρίζει με σχολαστικότητα, εκτός αν του ζητήσω να αφήσει ανεπαίσθητα ίχνη μίνιου ή λαδομπογιάς πάνω τους, εγώ με τη σειρά μου τα περνώ δύο χέρια με συντηρητικό ξύλου τα αφήνω στον ήλιο να στεγνώσουν και να ξεμυρίσουν και κατόπιν τα αποθηκεύω χωρίς να γνωρίζω πότε και με ποιο τρόπο θα τα αξιοποιήσω. Ούτε ο Βασίλης με ρωτάει ποτέ. Ωστόσο με το ίδιο μεράκι και επιδεξιότητα που καίει και στις παλιές σκασμένες μπογιές σ' όσες βάρκες τού εμπιστεύονται οι συντοπίτες του για συντήρηση ή επιδιορθώσεις περιποιείται και τα δικά μου σπαράγματα των άλλοτε γοργοτάξιδων πλωτών. Με την ίδια αγάπη για το ξύλο που άλλοτε κάποιο άλλο ικανό χέρι άγνωστου μάστορα τα άγγιζε και το επεξεργαζόταν. Σέβεται τα ξύλινα «όστρακα» των συλλογών μου όπως ο εργάτης στις αρχαιολογικές εκσκαφές τα κεραμικά όστρακα, χωρίς να έχει συναντηθεί ποτέ με τον ανώνυμο αγγειοπλάστη και αγγειογράφο. Όμοια και ο

Βασίλης τα σέβεται σαν μικρά τραυματισμένα, κολοβωμένα ή ακρωτηριασμένα αριστουργήματα λαϊκής τέχνης ή λείψανα ναυπηγικής τέχνης που πιστοποιούν το υψηλό επίπεδό της στα χέρια των Συμιαίων ομότεχνών του τους περασμένους αιώνες.

Με την ευκαιρία της συντήρησης χαιρέται να μου εξηγεί τον ρόλο του συγκεκριμένου στελέχους, τη θέση του στη βάρκα ή στο καΐκι, να μου γράφει το όνομά του στα συμιακά, να αφηγείται μικρές ιστορίες με τον πατέρα του που λόγου χάρη είχε την έμπνευση πριν πενήντα χρόνια – χαράσσοντας έναν ισόπλευρο ρόμβο πάνω σε μια καλαβέρνα, εκεί που οι παλιότεροι χάραζαν δύο τεμνόμενες ή παράλληλες αυλακίες – να αφήσει το ίχνος του στο σκάφος, κάτι σαν ιερογλυφική αποτύπωση της ναυπηγικής ταυτότητάς του.

Με τα χρόνια έχουν συγκεντρωθεί σε καρτοκιβώτια δεκάδες ξύλινα «αντικείμενα» σαν πρώτη ύλη για μελλοντικά «γλυπτά» ή «συνθέσεις». Η συμβία μου γκρινιάζει και συχνά εξοργίζεται επειδή έχω απλωθεί εγωιστικά σε κατοικημένους και ακατοίκητους χώρους του σπιτιού, μιλώντας για άσκοπο ιδιότυπο παραπολιτιστικό επεκτατισμό. Τα παιδιά μου μουρμουρίζουν και συνωμοτούν πίσω από την πλάτη μου. Φοβάμαι ότι κάποια στιγμή θα με βρουν στον ύπνο και, με τον φθόνο που τρέφουν τα νόμιμα παιδιά για τα νόθα αδέρφια τους, θα τα εξαφανίσουν. Ούτε εκείνη ούτε αυτά δύνανται να φανταστούν την εξέλιξή τους, που ενδεχομένως θα αποκαλυφθεί μετά την πολλά υποσχόμενη αλλά συχνά αναβαλλόμενη εικαστική ανάδειξή τους. Μόνο εγώ έχω φυλακισμένη την τελική μορφή μέσα σε κάθε στέλεχος σαν αόρατη σφραγίδα, αντίστοιχη με το ίχνος του μαστρο-Γιάννη, του πατέρα του φίλου και συνεργάτη μου караβομαραγκού, στην καλαβέρνα του.

Κάθε καλοκαίρι ανοίγω τα κιβώτια και ελέγχω τον ξύλινο «θησαυρό» μου. Σε κάθε κομμάτι «βλέπω» πάλι το τελειωμένο γλυπτό ή την κατασκευή την οποία θα στελεχώσει. Συχνά συνδυάζω τα ξυλαράκια μου σαν να παίζω με τουβλάκια Lego και, για να μην ξεχάσω τους συνδυασμούς, τα ενώνω μεταξύ τους σε ομάδες περνώντας από σχισμές ή τρύπες προκών που έχουν αφαιρεθεί, σπάγκους ή πετονιές και τα κρεμάω από τα δοκάρια της στέγης σαν αρμαθιές νυχτερίδων σε

λήθαργο. Κάποια στιγμή θα βρω τον χρόνο να τα συναρμώσω, να τα στερεώσω και να τα στήσω πάνω σε βάσεις. Θα πετύχω τον Βασίλη διαθέσιμο να μου ανοίξει τρύπες, να μου πελεκήσει πύρους, να μου κολλήσει με κόλλα θαλάσσης δύο κομμάτια που δε βρήκα τρόπο να ενσωματώσω στη σύνθεση διαφορετικά.

Έτσι περνούν – σαν ανάσες – τα καλοκαίρια, εγώ γερνώ, ο Βασίλης νιώθει κουρασμένος και παραπονιέται για ισχυρούς πόνους στη μέση και την ωμοπλάτη. Τα ξυλάκια μου όμως κοιμούνται αγέραστα στις χαρτόκουτες ή κρεμασμένα σαν νυχτερίδες στις σκιές της μουσάντρας και στο ημίφως του οντά. Θα 'ρθει η κατάλληλη ώρα, σκέφτομαι, που το έργο θα ολοκληρωθεί. Και πριν σβήσει η σκέψη το ενδιαφέρον μου το κλέβει κάτι άλλο, που μου μοιάζει κι αυτό υπέροχο και συναρπαστικό. Που το αγαπώ κι αυτό όπως τις συλλογές μου, όπως τα φασματικά εκθέματα της μελλοντικής γλυπτοθήκης με τα επίδοξα έργα μου του ταρσανά: Η έρευνα και η μελέτη του αρχείου του Εγγλή Μανώλη, του πεθερού μου.

Ανάμεσα σε εκατοντάδες σκονισμένα έντυπα, δεκάδες εφημερίδες με ημερομηνίες των τελευταίων χρόνων της δεκαετίας του '40, περιοδικά ποικίλης ύλης, αποδείξεις, επιστολές εμπορικές ή και από συγγενικά πρόσωπα που ζούσαν στο εξωτερικό, τετράδια καταγραφής χρεών από πελάτες του, συμβόλαια αγοραπωλησιών βαρκών και πετρελαιομηχανών, βιβλία του μαγαζιού του και των κατά καιρούς καϊκιών του βρέθηκε και ένα τετράδιο χωρίς εξώφυλλα – και μάλλον αυτός ήταν ο λόγος που δεν κίνησε καθόλου το ενδιαφέρον μου αρχικά και για κάμποσα χρόνια το άφηνα καταχωνιασμένο στον σωρό του ανεκτίμητου ως τότε, αλλά ακόμη και τώρα φοβάμαι, αρχείου που είχε φυλαχθεί φίρδη μίγδην ανάμεσα στην κεραμοσκεπή και τις σανίδες του ταβανιού της σάλας του πατρικού σπιτιού της Ευαγγελίας μου.

Φέτος το καλοκαίρι όμως έφτασε η ώρα να το πιάσω στα χέρια μου, να το ξεφυλλίσω, να το περιεργαστώ και με έκπληξή μου να διαπιστώσω ότι επρόκειτο για το Ημερολόγιο εργασιών του καρνάγιου στο οποίο ηγείτο ο πεθερός μου στα Βαρώσια της Αμμοχώστου από το 1944 έως το 1945. Είχε αναγκαστεί να μεταναστεύσει στην Κύπρο λόγω της

αγγλικής υπηκοότητάς του λίγο πριν επιχειρήσουν οι Γερμανοί απόβαση στη Σύμη και κατάληψή της. Στο Ημερολόγιο καταγράφονται σε οριζόντιο άξονα τα ονόματα των τεχνιτών και καθέτως, ανά ημέρα, η εργασία που είχαν πραγματοποιήσει, τα ονόματα των σκαφών ή των πλοιοκτητών και κάθε Σάββατο το βδομαδιακό τους σε λίρες Αγγλίας.

Η πλειονότητα των τεχνιτών ήταν Συμαιοί, που για να γλιτώσουν την επίταξη από τους Ιταλούς και τη βίαιη μεταγωγή τους σε στοχοποιημένα από τη συμμαχική αεροπορία ναυπηγεία της Ρόδου με αβέβαιο μέλλον (αυτό που συνέβη δηλαδή και στον εξαιρετικό ναυπηγό Πέτρο Τσαταλιό από το Χαράνι της Σύμης ο οποίος λόγω των πέντε παιδιών που είχε να θρέψει δεν το αποφάσιζε να ξενιτευτεί μαζί με άλλους συμπατριώτες του και βρέθηκε επιστρατευμένος εκεί χωρίς ωστόσο να χάσει τη ζωή του στους βομβαρδισμούς που ακολούθησαν) προτίμησαν να διαφύγουν στην Κύπρο μέσω Τουρκίας και να εργαστούν σε καθεστώς συμμαχικής ασφάλειας. Ήταν όλοι τους καλοί ναυπηγοί και караβομαραγκοί στους ταρσανάδες της Σύμης, αρκετοί στο Χαράνι, που παρακίνησαν ο ένας τον άλλο να μεταναστεύσουν αιτία πολέμου. Όταν έφτασαν στην Κύπρο, μετά την καραντίνα, με διαμεσολάβηση του Μανώλη Μοράρη (Εγγλή) πήραν άδεια εργασίας στο καρνάγιο του από την αγγλική Διοίκηση και δούλεψαν μαζί του. Στο Ημερολόγιο εργασιών του καρναγίου αναφέρονται, εκτός από τα ονόματα του Μ. Μοράρη και του μικρότερου αδελφού του Βικέντιου, τα ονόματα Γιάννης και Γιώργος Ζαχαριάς, Γιώργος, Νικόλας και Συμεός Χατζηχριστόδουλος, Μιλτιάδης Σαρρής, Μιχαήλ Μανωλέσκος, Μιχάλης Καψής, Γιώργος Χατζηγιαννάκης, Πέτρος Αβδελής. Μαζί τους δούλευαν και Κύπριοι τεχνίτες, όπως και τεχνίτες άλλων εθνικοτήτων. Εμένα ωστόσο με ενδιέφεραν επί του παρόντος μόνον οι Συμαιοί. Ρωτώντας συνωνόματους τους στο νησί, που αποδείχθηκαν παιδιά ή εγγόνια τους, κατάφερα να τους ταυτοποιήσω. Μια ολόκληρη συμμαχική συντεχνία ναυπηγών και караβομαραγκών είχε μεταφυτευτεί στη Μεγαλόνησο και εργαζόταν με φιλότιμο, συνέπεια και αξιοπρέπεια.

Να σημειωθεί ότι Συμαιοί ναυπηγοί και караβομαραγκοί πρόσφυγες εργάζονταν και σε άλλα καρνάγια στο Βαρώσι ανάμεσά τους

και ο Λευτέρης Μπίλλης σύζυγος της Σταματίας το γένος Μοράρη αδελφής του Εγγλή Μανώλη. Μάλιστα μετά την παλιννόστηση του Μανώλη σε Σύμη η αγγλική διοίκηση εκμίσθωσε το ναυπηγείο στον Λευτέρη που το λειτούργησε με επιτυχία μέχρι την τουρκική εισβολή το 1974 και τον άδικο ξεριζωμό του ελληνικού στοιχείου από τα ελληνόφωνα περίχωρα της Αμμοχώστου.

Από τη στιγμή που τρύπωσαν στη ζωή μου τα ονόματα του Ημερολογίου σκεφτόμουν το σινάφι μέρα και νύχτα και αναβίωνα με τη φαντασία μου τις περιπέτειές τους και τα πάθη τους. Συνέβη και σε μένα ό,τι και στους μελετητές και ερευνητές της ιστορίας: ταυτίστηκα μαζί τους παρά το γεγονός ότι είχα γεννηθεί πέντε τουλάχιστον χρόνια μετά την παλιννόστηση των περισσότερων με τη λήξη του πολέμου. Δε θυμάμαι πώς και πότε μου καρφώθηκε η ιδέα ότι τα ξύλινα στελέχη της συλλογής μου, εκείνα που είχα ανακαλύψει και σχολαστικά συντηρήσει με τον Βασίλη Ζαχαριά, είχαν κάποτε αγγιχθεί από τα χέρια και τα εργαλεία των τεχνιτών του Ημερολογίου. Γιατί όχι; Οι βάρκες τους σάπισαν εδώ, στο Χαράνι, τα εργαλεία τους εδώ έλιωσαν μαζί με τις ζωές τους. Τους φανταζόμουν να εργάζονται προπολεμικά και μεταπολεμικά, στο φυσικό λιμανάκι όπου χτίστηκε κάποτε το σπίτι που ζω με την οικογένειά μου. Το κατώι του σπιτιού μου ήταν αποθήκη του Εγγλή. Τα παιδιά, τα εγγόνια και τα δισέγγονα του Τσαταλιού ζωντανεύουν την πάντα φιλόξενη στο παιδομάνι του Χαρανιού ευρύχωρη πλακόστρωτη αυλή του ωραίου σπιτιού του με τη θεόρατη αμυγδαλιά και τα αθάνατα αρμυρίκια. Οι απόγονοι του Μανωλέσκου – νέα παιδιά ακόμη – κρατούν το επάγγελμά του ζωντανό στον Ταρσανά. Λίγες μέρες πριν η βάρκα του Συμεού συντηρήθηκε και ρίχτηκε στο νερό. Ο Βασίλης ο Ζαχαριάς καλαφατίζει με τα εργαλεία και την επιδεξιότητα του πατέρα του. Η μυρουδιά του ξύλου και της λαδομπογιάς, έντονες ευτυχώς ακόμη, διαχέονται στον αέρα και σαν να κρατούν ενωμένες σε αδιάσπαστη συνέχεια τις γενιές. Οι ήχοι, οι γδούποι, τα συρσίματα, οι εντολές παραμένουν απaráλλαχτα. Οι ίδιες θαρρείς φηγούρες τραβούν τις βάρκες με τα γρασσωμένα παλάγκα και τα παστωμένα στο αλάτι τριμμένα σχοινιά. Οι ίδιοι νησιώτικοι ρυθμοί στα στόματα και τα

σώματα, που χορεύουν ξύνοντας, τρίβοντας, καλαφατίζοντας, στοκάροντας και βάφοντας. Η ίδια αισιόδοξη στάση ζωής και ας μην πήγαν τα πράγματα όπως τα περίμεναν, θετικοί κι ας έχουν διαψευστεί ακόμη μια φορά. Η μεσογειακή επιμονή του γελασμένου που αγωνίζεται να παλινορθωθεί.

Παραμονές του Δεκαπενταύγουστου το σινάφι με επισκέφτηκε στον ύπνο μου. Οι μάστορες όλοι ολοζώντανοι, με τα ρούχα της δουλειάς, μινιαρισμένοι και με τα πριόνια, τα ρόκανα, τα σκεπάρνια, τους βαποράδες στα χέρια τους. Το νέφτι και η καπνιά από τη φωτιά που μαλάκωνε το χοιρινό λίπος στο καζάνι πάνω στις πελεκημένες πέτρες τις οποίες είχε πριν σαράντα χρόνια μεταφέρει εκεί ο Στέλιος Μοράρης, ο γιος του Εγγλή Μανώλη, μού τρύπησαν τη μύτη και ξεκλείδωσαν τα υπόγεια της μνήμης με κίνδυνο να με ξυπνήσουν. Ίσως και να ξύπνησα, αλλά να προσποιήθηκα τον κοιμισμένο για να μη διαλυθεί το όνειρο και εξαφανιστούν οι απρόσκλητοι μουσαφίρηδες μου. Μη γίνουν ένα με τον καπνό και δεν προλάβω να τους μιλήσω, να τους ρωτήσω τι θέλουν από μένα, έναν ξενομερίτη. Τι ζητούν οι ψυχές τους και παλιννόστησαν από τον άλλο κόσμο, τόσα χρόνια μετά. Τις ρώτησα. Ένιωθα πως κάτι μου ζητούσαν, μα μόνο από χειρονομίες και νεύματά τους. Δεν ήξεραν να μου το περιγράψουν. Ίσως δεν είχαν κατασταλάξει ή συμφωνήσει για το αίτημά τους. Πάντως μού δημιούργησαν μια βεβαιότητα ότι περίμεναν από μένα κάτι πολύ σημαντικό, κάτι που θα μπορούσε να πληρώσει το κενό των ψυχών τους, κάτι σαν δικαίωση, αλλά σε άλλο επίπεδο από εκείνο στο οποίο είχαν αφιερωθεί και αναλωθεί όσο ζούσαν ενσαρκωμένες. Διψασμένες ψυχές στου ονείρου μου τις αυλές, στου ονείρου μου τα ακροθαλάσσια. Στο Χαράνι του ύπνου αλλά και της αφύπνισής μου, καθώς είχε πλέον αρχίσει να ξημερώνει και από το παράθυρό μου εισέβαλλαν εικόνες πραγματικές που μπερδεύονταν με των ενυπνίων τις υπερπραγματικές αναπαραστάσεις. Διπλωπία της αφύπνισης και του λήθαργου, συνθήκη ιδανική για να εκκολαφθούν και οι πιο τρελές ιδέες.

Σε λίγο ξύπνησα. Ξύπνησα; Δεν ξέρω. Μάλλον ξύπνησα, γιατί ένιωθα ριζωμένο ήδη στη συνείδησή μου το άχθος ενός χρέους απέναντι

στους ανθρώπους του Ημερολογίου. Αποφάσισα να δώσω στις ψυχές τους σώματα. Όχι σώματα από σάρκα και οστά – αναγεννητικές ικανότητες δεν έχω ούτε θεός είμαι – αλλά σώματα από ξύλο. Να κατασκευάσω τα «Ψυχόξυλά» μου και να τους τα αποδώσω. Σαν αφιερώματα στη μνήμη τους αλλά και στην τέχνη τους, που χάνεται με ρυθμούς γοργούς. Τελεσίδικα και ανεπιστρεπті. Σαν γήινα φιλόξενα κελύφη μιας επερχόμενης στη σκέψη μου μετενσάρκωσής τους.

Μια-μια οι αρμαθιές των ναρκωμένων «νυχτερίδων» έλυναν τους σπάγγους που τις κράταγαν ακινητοποιημένες τριάντα και πάνω χρόνια και πετούσαν τσιρίζοντας παρακλητικά ως το εργαστήρι. Από τα σπήλαια της φύλαξής τους στο φως της δημιουργίας και της έμπνευσης. Τα στελέχη συνδυάζονταν, ενώνονταν, διαχωρίζονταν. Ράβδοι στήριξης τα διαπερνούσαν από ανοίγματα που κατάφεραν τρυπάνια, πριόνια τους αφαιρούσαν εξάρσεις που αλλοίωναν τη σχεδιασμένη στη σκέψη μου μορφή, κόλλες θαλάσσης ένωναν προεκτάσεις που ήθελα να αιωρούνται, γυαλόχαρτα έτριβαν τις αγριάδες και λείαιναν γωνίες των σωμάτων, πινέλα πότιζαν με συντηρητικό ξύλου και λάδια τα στεγνά στελέχη δίνοντας στα ξύλα πάλι ζωή για να ενσωματωθούν οι ψυχές των ναυπηγών σε ενδιαιτήματα αξιοπρεπή, όπως τους αξίζει.

Οι μάστορες του Ημερολογίου ήταν δώδεκα, αλλά τα ειδώλια βγήκαν εικοσιέξι. Μέσα στον δημιουργικό οίστρο μου δεν κρατούσα αριθμούς. Μικρά, διμελή ή τριμελή, κουκλάκια εμφανίζονταν και στήνονταν δίπλα στα μεγαλύτερα και πιο σύνθετα. Σαν συνοδοί τους, παραγοί τους ή τυχερά ψυχοπαιδιά τους.

Έτσι γεννήθηκαν τα τοτέμ του ταρσανά από μένα και τον Βασίλη, τον τελευταίο εμπειρικό ναυπηγό του νησιού. Έτσι γεννήθηκαν τα ειδώλια των χαμένων ναυπηγών. Τα εκ ξύλου ειδώλια, σαν χορός αρχαίας τραγωδίας. Όχι ως συλλογική συνείδηση των κατοίκων της αγαπημένης νήσου αλλά ως χορός προσώπων επώνυμων. Ο Νικόλας, ο Μιχάλης, ο Μανώλης, ο Λευτέρης, ο Πέτρος... Όλοι πρωταγωνιστές με ατομικότητα.

Πρόσθεσα στις συνθέσεις μου και κάποιες σαΐτες αργαλειών που μου είχαν περισσέψει από το πρότζεκτ της Αριάδνης μου. Ήταν κι εκείνη μια θεά της ανακύκλωσης και της αναγέννησης. Είχε μια θέση λοιπόν

στη νέα μου μεταμορφωτική διαδικασία μαζί με τα σύνεργα της τέχνης της. Εξάλλου οι περισσότερες γυναίκες των ναυπηγών μου αν και αρνήθηκαν να τους ακολουθήσουν στην ξεντειά, ζούσαν μέσα στις καρδιές τους. Σαν αιγαιοπελαγίτικοι κλώνοι της μυθικής Καλυψώς ύφαιναν βουβές στα σπίτια τους κι εξιστορούσαν, σε συνθήκες συσκότισης και πολέμου, σκηνές του έρωτά τους που βίαια διακόπηκε ή σκηνές ευτυχισμένου μέλλοντος, προβιώνοντας με αυτόν τον τρόπο κατ' επανάληψιν τον διαρκώς ματαιούμενο νόστο των αγαπημένων τους. Τα κουβαράκια με τα μάλλινα και βαμβακερά νήματα γίνονταν στα δημιουργικά νυχτέρια τους οι νοητοί μίτοι του γυρισμού και της επανένωσής τους. Επηρεασμένος καθώς ήμουν από την προσωπικότητα της ηρωίδας μου στο μυθιστόρημα, που μόλις είχα ολοκληρώσει την πρώτη του γραφή, ήταν εντελώς φυσικό να συνδέσω την Αριάδνη μου με τις άλλοτε στερημένες, φοβισμένες και ευάλωτες και άλλοτε αγέρωχες και υπομονετικές αλλά σε κάθε περίπτωση πιστές και αφοσιωμένες γυναίκες των ναυπηγών μου. Τις «ενσωμάτωσα» λοιπόν κι αυτές συμβολικά στα ειδώλιά μου.

Τέλος Αυγούστου, λοιπόν, ολοκληρώθηκαν τα «Ψυχόξυλά» μου. Κάθε ξυλαράκι είχε βρει τη θέση του, κάθε άκρη το σημείο ένωσής της, κάθε βάση το σώμα που της ταίριαζε να στηρίξει, κάθε σώμα την ψυχή του και κάθε ψυχή το ξύλινο σώμα της, το αναπλασμένο, αρθρωτό και δυνάμενο να αλλάζει μορφές, όγκο και περίγραμμα σώμα, εκφράζοντας έτσι διαφορετικές συναισθηματικές καταστάσεις και δίνοντας την πλαστή αλλά παρήγορη εντύπωση ότι τα ειδώλια ενίοτε ζωντανεύουν και ενεργούν αυτόβουλα, όπως οι ψυχές τους το επιθυμούν. Μικρές ξύλινες θεότητες που, σε αφιλόξενες για τη ναυπηγική τέχνη και εν γένει τη χειροτεχνία εποχές, στήθηκαν η μια δίπλα στην άλλη σαν τοτέμ σε στοίχους, σε κύκλους, ή επάλληλα ημικύκλια αναμένοντας τους ολιγάριθμους νοσταλγικούς προσκυνητές τους, που θα τις λατρέψουν σαν και μένα, αφιερώνοντας έστω δύο λεπτά από τον πανάκριβο ελεύθερο χρόνο της πολυάσχολης και, όπως θέλουν να πιστεύουν, πετυχημένης ζωής τους. Δύο λεπτά μνήμης για ψυχές χαμένες, που γυρνούν ωστόσο συχνά ζωηρές στα όνειρα των παραμυθιάδων και

βρίσκουν γαλήνη και θεραπεία στα έργα των ανήσυχων και
αθεράπευτων δημιουργών.

Αναστάσης Μαδαμόπουλος.